भज गोविन्दम् - मोहमुद्गरः

Bhaja Govindam – Mohamudgara

You can access and download the detailed notes available at **https://nivedita2015.wordpress.com/bhaja-govindam-moha-mudgara/**

Thanks to my friend, **Smt. Harini Agaram** for the rendition. Watch out for the online classes in Sanskrit to be conducted by **Smt. Vidhya Ramesh** on Bhaja Govindam.

भज गोविन्दम् - मोहमुद्गरः - 1

श्लोकः

भज गोविन्दं भज गोविन्दं गोविन्दं भज मूढमते ।

सम्प्राप्ते सन्निहिते काले नहि नहि रक्षति डुकृञ्करणे ॥१॥

पदच्छेदः

भज, गोविन्दम्, भज, गोविन्दम्, गोविन्दम्, भज, मूढमते,

सम्प्राप्ते, सन्निहिते, काले, न, हि, न, हि, रक्षति, डुकृञ्करणे

अन्वयः

मूढमते । (त्वं) गोविन्दं भज । (त्वं) गोविन्दं भज । (त्वं) गोविन्दं भज । सन्निहिते काले सम्प्राप्ते (सति) “डुकृञ्करणे” न हि रक्षति । न हि (रक्षति) ।

आकाङ्क्षा

- (हे) मूढमते
- (त्वं) भज
  - कं भज ? गोविन्दम्
- न हि रक्षति
  - किं न रक्षति ? “डुकृञ् करणे”
  - कदा न रक्षति ? सम्प्राप्ते (सति)
    - कस्मिन् सम्प्राप्ते (सति) ? काले
      - कीदृशे काले ? सन्निहिते

श्लोकः

मूढ जहीहि धनागमतृष्णां कुरु सद्बुद्धिं मनसि वितृष्णाम् ।

यल्लभसे निजकर्मोपात्तं वित्तं तेन विनोदय चित्तम् ॥२॥

पदच्छेदः

मूढ, जहीहि, धनागमतृष्णाम्, कुरु, सद्बुद्धिम्, मनसि, वितृष्णाम्,
यत्, लभसे, निजकर्मोपात्तम्, वित्तम्, तेन, विनोदय, चित्तम्

अन्वयः

(हे) मूढ । (त्वं) धनागमतृष्णां जहीहि । (त्वं) वितृष्णां सद्बुद्धिं मनसि कुरु । निजकर्मोपात्तं यत् वित्तं (त्वं) लभसे, तेन (त्वं) चित्तं विनोदय ।

आकाङ्क्षा

- (हे) मूढ
- (त्वं) जहीहि
  - किं जहीहि ? धनागमतृष्णाम्
- (त्वं) कुरु
  - कां कुरु ? सद्बुद्धिम्
    - कीदृशीं सद्बुद्धिम् ? वितृष्णाम्
  - कुत्र कुरु ? मनसि
- (त्वं) विनोदय
  - किं विनोदय ? चित्तम्
  - केन विनोदय ? यत् लभसे तेन
    - किं लभसे ? वित्तम्
      - कीदृशं वित्तम् ? निजकर्मोपात्तम्

भज गोविन्दम् - मोहमुद्गरः - 3

श्लोकः

नारीस्तनभरनाभीदेशं दृष्ट्वा मा गा मोहावेशम् ।

एतन्मांसवसादिविकारं मनसि विचिन्तय वारं वारम् ॥३॥

पदच्छेदः

नारीस्तनभरनाभीदेशम्, दृष्ट्वा, मा, अगाः, मोहावेशम्, एतत्, मांसवसादिविकारम्, मनसि, विचिन्तय, वारम्, वारम्

अन्वयः

नारीस्तनभरनाभीदेशं दृष्ट्वा, (त्वं) मोहावेशं मा अगाः ।

एतत् मांसवसादिविकारम् (इति) मनसि वारं वारं (त्वं) विचिन्तय ।

आकाङ्क्षा

- (त्वं) मा अगाः
    - किं मा अगाः ? मोहावेशम्
    - किं कृत्वा मा अगाः ? दृष्ट्वा
        - कं दृष्ट्वा ? नारीस्तनभरनाभीदेशम्
- (त्वं) विचिन्तय
    - किमिति विचिन्तय ? मांसवसादिविकारम् (इति)
        - कं मांसवसादिविकारम् ? एतत्
    - कुत्र विचिन्तय ? मनसि
    - कथं विचिन्तय ? वारं वारम्

श्लोकः

नलिनीदलगतजलमतितरलं तद्वज्जीवितमतिशयचपलम् ।

विद्धि व्याध्यभिमानग्रस्तं लोकं शोकहतं च समस्तम् ॥४॥

पदच्छेदः

नलिनीदलगतजलम्, अतितरलम्, तद्वत्, जीवितम्, अतिशयचपलम्, विद्धि, व्याध्यभिमानग्रस्तम्, लोकम्, शोकहतम्, च, समस्तम्

अन्वयः

नलिनीदलगतजलम् अतितरलं (भवति) । तद्वत् जीवितम् अतिशयचपलं (भवति) । समस्तं लोकं व्याध्यभिमानग्रस्तं शोकहतं च (इति) विद्धि ।

आकाङ्क्षा

- अतितरलं (भवति)
  - किम् अतितरलं (भवति) ? नलिनीदलगतजलम्
- अतिशयचपलम् (भवति)
  - कथम् अतिशयचपलम् (भवति) ? तद्वत्
  - किम् अतिशयचपलम् (भवति) ? जीवितम्
- (त्वं) विद्धि
  - किं विद्धि ? लोकम्
    - कीदृशं लोकम् ? समस्तम्
  - कीदृशमिति विद्धि ? व्याध्यभिमानग्रस्तम् (इति)
  - पुनः कीदृशमिति विद्धि ? शोकहतं च (इति)

श्लोकः

यावद्वित्तोपार्जनसक्तस्तावन्निजपरिवारो रक्तः ।

पश्चाज्जीवति जर्जरदेहे वार्तां कोऽपि न पृच्छति गेहे ॥५॥

पदच्छेदः

यावत्, वित्तोपार्जनसक्तः, तावत्, निजपरिवारः, रक्तः, पश्चात्, जीवति, जर्जरदेहे, वार्ताम्, कः, अपि, न, पृच्छति, गेहे

अन्वयः

(कश्चित्पुरुषः) यावत् वित्तोपार्जनसक्तः (भवति), तावत् निजपरिवारः (तस्मिन्) रक्तः (भवति) । पश्चात् जर्जरदेहे जीवति (सति) गेहे कः अपि वार्तां न पृच्छति ।

आकाङ्क्षा

- रक्तः (भवति)
    - कः रक्तः (भवति) ? निजपरिवारः
    - यावत् रक्तः (भवति) ? यावत् वित्तोपार्जनसक्तः तावत्
- न पृच्छति
    - कः न पृच्छति ? कः अपि
    - कां न पृच्छति ? वार्ताम्
    - कुत्र न पृच्छति ? गेहे
    - कदा न पृच्छति ? जीवति (सति)
        - कदा जीवति (सति) ? पश्चात्
        - कस्मिन् जीवति ? जर्जरदेहे

भज गोविन्दम् - मोहमुद्गरः - ६

श्लोकः

यावत्पवनो निवसति देहे तावत्पृच्छति कुशलं गेहे ।

गतवति वायौ देहापाये भार्या बिभ्यति तस्मिन्काये ॥६॥

पदच्छेदः

यावत्, पवनः, निवसति, देहे, तावत्, पृच्छति, कुशलम्, गेहे,

गतवति, वायौ, देहापाये, भार्याः, बिभ्यति, तस्मिन्, काये

अन्वयः

यावत् पवनः देहे निवसति तावत् गेहे कुशलं पृच्छति ।

वायौ गतवति (सति) देहापाये (सति) भार्याः तस्मिन् काये

बिभ्यति ।

आकाङ्क्षा

- पृच्छति
  - कः पृच्छति ? (कोऽपि)
  - किं पृच्छति ? कुशलम्
  - कुत्र पृच्छति ? गेहे
  - कदा पृच्छति ? यावत् निवसति तावत्
    - कः निवसति ? पवनः
    - कुत्र निवसति ? देहे
- बिभ्यति
  - काः बिभ्यति ? भार्याः
  - कस्मिन् बिभ्यति ? काये
    - कस्मिन् काये ? तस्मिन्
  - कदा बिभ्यति ? देहापाये (सति)
    - कदा देहापाये (सति) ? गतवति (सति)
      - कस्मिन् गतवति (सति) ? वायौ

श्लोकः

बालस्तावत्क्रीडासक्तः तरुणस्तावत्तरुणीसक्तः ।

वृद्धस्तावच्चिन्तासक्तः परमे ब्रह्मणि कोऽपि न सक्तः ॥७॥

पदच्छेदः

बालः, तावत्, क्रीडासक्तः, तरुणः, तावत्, तरुणीसक्तः, वृद्धः, तावत्, चिन्तासक्तः, परमे, ब्रह्मणि, कः, अपि, न, सक्तः

अन्वयः

(यावत्) (कश्चित्पुरुषः) बालः (अस्ति) तावत् क्रीडासक्तः (भवति) । (यावत्) तरुणः तावत् तरुणीसक्तः (भवति) । (यावत्) वृद्धः तावत् चिन्तासक्तः (भवति) । कः अपि परमे ब्रह्मणि सक्तः न (भवति) ।

आकाङ्क्षा

- क्रीडासक्तः (भवति)
  - कः क्रीडासक्तः ? (कश्चित्पुरुषः)
  - (यावत्) क्रीडासक्तः (भवति) ? (यावत्) बालः (अस्ति) तावत्
- (कश्चित्पुरुषः) तरुणीसक्तः (भवति)
  - (यावत्) तरुणीसक्तः (भवति) ? (यावत्) तरुणः (अस्ति) तावत्
- (कश्चित्पुरुषः) चिन्तासक्तः (भवति)
  - (यावत्) चिन्तासक्तः (भवति) ? (यावत्) वृद्धः (अस्ति) तावत्
- सक्तः न (भवति)
  - कः सक्तः न (भवति) ? कः अपि
  - कस्मिन् सक्तः न (भवति) ? ब्रह्मणि
    - कीदृशे ब्रह्मणि ? परमे

श्लोकः

का ते कान्ता कस्ते पुत्रः संसारोऽयमतीव विचित्रः ।

कस्य त्वं कः कुत आयातस्तत्त्वं चिन्तय तदिह भ्रातः ॥८॥

पदच्छेदः

का, ते, कान्ता, कः, ते, पुत्रः, संसारः, अयम्, अतीव, विचित्रः, कस्य, त्वम्, कः, कुतः, आयातः, तत्त्वम्, चिन्तय, तत्, इह, भ्रातः

अन्वयः

(हे) भ्रातः । ते कान्ता का (अस्ति) ? ते पुत्रः कः (अस्ति) ? अयं संसारः अतीव विचित्रः (अस्ति) । त्वं कस्य (असि) ? (त्वं) कः (असि) ? (त्वं) कुतः आयातः (असि) ? इह (त्वं) तत् तत्त्वं चिन्तय ।

आकाङ्क्षा

- (हे) भ्रातः ।
- का कान्ता (अस्ति) ?
  - कस्य कान्ता ? ते
- कः पुत्रः (अस्ति) ?
  - कस्य पुत्रः ? ते
- विचित्रः (अस्ति)
  - कियान् विचित्रः ? अतीव
  - कः विचित्रः (अस्ति) ? अयं संसारः
- त्वं कस्य (असि) ?
- (त्वं) कः (असि) ?
- (त्वं) कुतः आयातः (असि) ?
- (त्वं) चिन्तय
  - किं चिन्तय ? तत् तत्त्वम्
  - कदा / कुत्र चिन्तय ? इह

श्लोकः

सत्सङ्गत्वे निस्सङ्गत्वं निस्सङ्गत्वे निर्मोहत्वम् ।

निर्मोहत्वे निश्चलतत्त्वं निश्चलतत्त्वे जीवन्मुक्तिः ॥९॥

पदच्छेदः

सत्सङ्गत्वे, निस्सङ्गत्वम्, निस्सङ्गत्वे, निर्मोहत्वम्, निर्मोहत्वे, निश्चलतत्त्वम्, निश्चलतत्त्वे, जीवन्मुक्तिः

अन्वयः

सत्सङ्गत्वे निस्सङ्गत्वम् । निस्सङ्गत्वे निर्मोहत्वम् । निर्मोहत्वे निश्चलतत्त्वम् । निश्चलतत्त्वे जीवन्मुक्तिः (भवति) ।

आकाङ्क्षा

- निस्सङ्गत्वं (भवति)
  - कदा (भवति) ? सत्सङ्गत्वे (सति)
- निर्मोहत्वं (भवति)
  - कदा (भवति) ? निस्सङ्गत्वे (सति)
- निश्चलतत्त्वं (भवति)
  - कदा (भवति) ? निर्मोहत्वे (सति)
- जीवन्मुक्तिः (भवति)
  - कदा (भवति) ? निश्चलतत्त्वे (सति)

भज गोविन्दम् - मोहमुद्गरः - 10

श्लोकः

वयसि गते कः कामविकारः शुष्के नीरे कः कासारः ।

क्षीणे वित्ते कः परिवारो ज्ञाते तत्त्वे कः संसारः ॥१०॥

पदच्छेदः

वयसि, गते, कः, कामविकारः, शुष्के, नीरे, कः, कासारः, क्षीणे, वित्ते, कः, परिवारः, ज्ञाते, तत्त्वे, कः, संसारः

अन्वयः

वयसि गते (सति) कः कामविकारः ? नीरे शुष्के (सति) कः कासारः ? वित्ते क्षीणे (सति) कः परिवारः ? तत्त्वे ज्ञाते (सति) कः संसारः ?

आकाङ्क्षा

- कः कामविकारः (भवति)
  - कदा (भवति) ? गते (सति)
    - कस्मिन् गते (सति) ? वयसि
- कः कासारः (भवति)
  - कदा (भवति) ? शुष्के (सति)
    - कस्मिन् शुष्के (सति) ? नीरे
- कः परिवारः (भवति)
  - कदा (भवति) ? क्षीणे (सति)
    - कस्मिन् क्षीणे (सति) ? वित्ते
- कः संसारः (भवति)
  - कदा (भवति) ? ज्ञाते (सति)
    - कस्मिन् ज्ञाते (सति) ? तत्त्वे

भज गोविन्दम् - मोहमुद्गरः - 11

श्लोकः

मा कुरु धनजनयौवनगर्वं हरति निमेषात्कालस्सर्वम् ।

मायामयमिदमखिलं बुद्ध्वा ब्रह्मपदं त्वं प्रविश विदित्वा ॥

पदच्छेदः

मा, कुरु, धनजनयौवनगर्वम्, हरति, निमेषात्, कालः, सर्वम्, मायामयम्, इदम्, अखिलम्, बुद्ध्वा, ब्रह्मपदम्, त्वम्, प्रविश, विदित्वा

अन्वयः

(त्वं) धनजनयौवनगर्वं मा कुरु । निमेषात् कालः सर्वं हरति । इदम् अखिलं मायामयम् इति बुद्धवा त्वं ब्रह्मपदं विदित्वा (ब्रह्मपदं) प्रविश ।

आकाङ्क्षा

- (त्वं) मा कुरु
  - कं मा कुरु ? धनजनयौवनगर्वम्
- हरति
  - कथं हरति ? निमेषात् (निमेषम् अतिक्रम्य वा निमेषम् अनतिक्रम्य वा)
  - कः हरति ? कालः
  - किं हरति ? सर्वम्
- त्वं प्रविश
  - कुत्र प्रविश ? (ब्रह्मपदम्)
  - किं कृत्वा प्रविश ? बुद्धवा
    - किमिति बुद्धवा ? मायामयम् इति
      - किं मायामयम् इति ? इदम् अखिलम्
  - पुनः किं कृत्वा प्रविश ? विदित्वा
    - किं विदित्वा ? ब्रह्मपदम्

श्लोकः

दिनयामिन्यौ सायं प्रातः शिशिरवसन्तौ पुनरायातः ।

कालः क्रीडति गच्छत्यायुः तदपि न मुञ्चत्याशावायुः ॥१२॥

पदच्छेदः

दिनयामिन्यौ, सायम्, प्रातः, शिशिरवसन्तौ, पुनः, आयातः, कालः, क्रीडति, गच्छति, आयुः, तत्, अपि, न, मुञ्चति, आशावायुः

अन्वयः

दिनयामिन्यौ (आयातः) । सायं प्रातः (च) (आयातः) ।
शिशिरवसन्तौ पुनः आयातः । कालः क्रीडति ।आयुः
गच्छति । तत् अपि आशावायुः न मुञ्चति ।

आकाङ्क्षा

- (आयातः)
  - कौ (आयातः) ? दिनयामिन्यौ
- (आयातः)
  - कौ (आयातः) ? सायं प्रातः (च)
- आयातः
  - पुनः कौ आयातः ? पुनः शिशिरवसन्तौ
- क्रीडति
  - कः क्रीडति ? कालः
- गच्छति
  - कः गच्छति ? आयुः
- तत् अपि न मुञ्चति
  - कः न मुञ्चति ? आशावायुः

श्लोकः

का ते कान्ताधनगतचिन्ता वातुल किं तव नास्ति नियन्ता

त्रिजगति सज्जनसंगतिरेका भवति भवार्णवतरणे नौका ॥१३

पदच्छेदः

का, ते, कान्ता, धनगतचिन्ता, वातुल, किम्, तव, न, अस्ति, नियन्ता, त्रिजगति, सज्जनसङ्गतिः, एका, भवति, भवार्णवतरणे, नौका

अन्वयः

वातुल । का ते कान्ता ? (किमर्थं) धनगतचिन्ता ? तव नियन्ता न अस्ति किम् ? त्रिजगति भवार्णवतरणे सज्जनसंगतिः एका नौका भवति ।

आकाङ्क्षा

- (हे) वातुल ।
- का कान्ता ?
  - कस्य कान्ता ? ते
- (किमर्थं) धनगतचिन्ता ?
- न अस्ति किम् ?
  - कः न अस्ति ? नियन्ता
    - कस्य नियन्ता ? तव
- नौका भवति
  - कीदृशी नौका ? एका
  - कस्मिन् विषये नौका ? भवार्णवतरणे
  - का नौका भवति ? सज्जनसंगतिः
  - कुत्र नौका भवति ? त्रिजगति

श्लोकः

जटिलो मुण्डी लुञ्चितकेशः काषायाम्बरबहुकृतवेषः ।

पश्यन्नपि च न पश्यति मूढो ह्युदरनिमित्तं बहुकृतवेषः ॥

पदच्छेदः

जटिलः, मुण्डी, लुञ्चितकेशः, काषायाम्बरबहुकृतवेषः, पश्यन्, अपि, च, न, पश्यति, मूढः, हि, उदरनिमित्तम्, बहुकृतवेषः

अन्वयः

जटिलः (वा) मुण्डी (वा) लुञ्चितकेशः (वा) काषायाम्बरबहुकृतवेषः (वा) मूढः, पश्यन् अपि च न पश्यति । उदरनिमित्तं हि (एषः) बहुकृतवेषः ।

आकाङ्क्षा

- न पश्यति
  - कः न पश्यति ? मूढः
    - कीदृशः (सन्) मूढः ? जटिलः (वा)
    - पुनः कीदृशः (सन्) मूढः ? मुण्डी (वा)
    - पुनः कीदृशः (सन्) मूढः ? लुञ्चितकेशः (वा)
    - पुनः कीदृशः (सन्) मूढः ? काषायाम्बरबहुकृतवेषः (वा)
  - किं कुर्वन् अपि च न पश्यति ? पश्यन् अपि च
- बहुकृतवेषः (अस्ति)
  - कः बहुकृतवेषः ? (एषः)
  - किमर्थं बहुकृतवेषः ? उदरनिमित्तं हि

श्लोकः

अङ्गं गलितं पलितं मुण्डं दशनविहीनं जातं तुण्डम् ।
वृद्धो याति गृहीत्वा दण्डं तदपि न मुञ्चत्याशापिण्डम् ॥

पदच्छेदः

अङ्गम्, गलितम्, पलितम्, मुण्डम्, दशनविहीनम्, जातम्, तुण्डम्, वृद्धः, याति, गृहीत्वा, दण्डम्, तत्, अपि, न, मुञ्चति, आशापिण्डम्

अन्वयः

अङ्गं गलितम् । मुण्डं पलितम् । तुण्डं दशनविहीनं जातम् । (इत्यादिभिः विशिष्टः) वृद्धः दण्डं गृहीत्वा याति । तदपि (सः) आशापिण्डं न मुञ्चति ।

आकाङ्क्षा

- गलितम् (अस्ति)
  - किं गलितम् ? अङ्गम्
- पलितम् (अस्ति)
  - किं पलितम् ? मुण्डम्
- जातम् (अस्ति)
  - कीदृशं जातम् ? दशनविहीनम्
  - किं जातम् ? तुण्डम्
- याति
  - कः याति ? (इत्यादिभिः विशिष्टः) वृद्धः
  - किं कृत्वा याति ? गृहीत्वा
    - किं गृहीत्वा ? दण्डम्
- तदपि न मुञ्चति
  - कः न मुञ्चति ? (सः)
  - किं न मुञ्चति ? आशापिण्डम्

श्लोकः

अग्रे वह्निः पृष्ठे भानुः रात्रौ चुबुकसमर्पितजानुः ।
करतलभिक्षस्तरुतलवासः तदपि न मुञ्चत्याशापाशः ॥१६॥

पदच्छेदः

अग्रे, वह्निः, पृष्ठे, भानुः, रात्रौ, चुबुकसमर्पितजानुः,
करतलभिक्षः, तरुतलवासः, तत्, अपि, न, मुञ्चति, आशापाशः

अन्वयः

(कस्यचित्) अग्रे वह्निः (अस्ति) | (तस्य) पृष्ठे भानुः (अस्ति) | रात्रौ (सः) चुबुकसमर्पितजानुः (अस्ति) | (सः) करतलभिक्षः (अस्ति) | (सः) तरुतलवासः (अस्ति) | तत् अपि आशापाशः (तं) न मुञ्चति ।

आकाङ्क्षा

- वह्निः (अस्ति)
  - कुत्र वह्निः ? अग्रे
    - कस्य अग्रे ? (कस्यचित्)
- भानुः (अस्ति)
  - कुत्र भानुः ? पृष्ठे
    - कस्य पृष्ठे ? (तस्य)
- चुबुकसमर्पितजानुः (अस्ति)
  - कः चुबुकसमर्पितजानुः ? (सः)
  - कदा चुबुकसमर्पितजानुः ? रात्रौ
- (सः) करतलभिक्षः (अस्ति)
- (सः) तरुतलवासः (अस्ति)
- तत् अपि न मुञ्चति
  - कः न मुञ्चति ? आशापाशः
- कं न मुञ्चति ? (तम्)

श्लोकः

कुरुते गङ्गासागरगमनं व्रतपरिपालनमथवा दानम् ।
ज्ञानविहीनस्सर्वमतेन भजति न मुक्तिं जन्मशतेन ॥१७॥

पदच्छेदः

कुरुते, गङ्गासागरगमनम्, व्रतपरिपालनम्, अथवा, दानम्, ज्ञानविहीनः, सर्वमतेन, भजति, न, मुक्तिम्, जन्मशतेन

अन्वयः

(कश्चित्) गङ्गासागरगमनं, व्रतपरिपालनम् अथवा दानं कुरुते । (सः) ज्ञानविहीनः (चेत्) सर्वमतेन, जन्मशतेन (अपि) मुक्तिं न भजति ।

आकाङ्क्षा

- कुरुते
  - कः कुरुते ? (कश्चित्)
  - किं कुरुते ? गङ्गासागरगमनम्
  - अथवा किं कुरुते ? (अथवा) व्रतपरिपालनम्
  - अथवा किं कुरुते ? अथवा दानम्
- न भजति
  - कः न भजति ? (सः)
  - कीदृशः चित् न भजति ? ज्ञानविहीनः (चेत्)
  - कां न भजति ? मुक्तिम्
  - केन हेतुना (अपि) न भजति ? जन्मशतेन (अपि)
  - पुनः केन हेतुना (अपि) न भजति ? सर्वमतेन (अपि)

श्लोकः

सुरमन्दिरतरुमूलनिवासः शय्या भूतलमजिनं वासः

सर्वपरिग्रहभोगत्यागः कस्य सुखं न करोति विरागः ॥१८॥

पदच्छेदः

सुरमन्दिरतरुमूलनिवासः, शय्या, भूतलम्, अजिनम्, वासः,

सर्वपरिग्रहभोगत्यागः, कस्य, सुखम्, न, करोति, विरागः

अन्वयः

(कश्चित्) सुरमंदिरतरुमूलनिवासः (अस्ति) | (तस्य) शय्या भूतलं (भवति) | (तस्य) वासः अजिनं (भवति) | (सः) सर्वपरिग्रहभोगत्यागः (अस्ति) । (विरागः तस्य सुखं करोति एव) । विरागः कस्य सुखं न करोति ?

आकाङ्क्षा

- सुरमंदिरतरुमूलनिवासः (अस्ति)
  - कः सुरमंदिरतरुमूलनिवासः ? (कश्चित्)
- (तस्य) शय्या (भवति)
  - किं (तस्य) शय्या ? भूतलम्
- (त्स्य) वासः (भवति)
  - किं (तस्य) वासः ? अजिनम्
- (सः) सर्वपरिग्रहभोगत्यागः (अस्ति)
- (विरागः तस्य सुखं करोति एव) ।
- न करोति
  - कः न करोति ? विरागः
  - किं न करोति ? सुखम्
    - कस्य सुखम् ? कस्य

Audio Courtesy: Smt. Harini Agaram; For updated info and elaborate grammatical details - https://nivedita2015.wordpress.com/bhaja-govindam-moha-mudgara/

श्लोकः

योगरतो वा भोगरतो वा सङ्गरतो वा सङ्गवीहीनः।

यस्य ब्रह्मणि रमते चित्तं नन्दति नन्दति नन्दत्येव॥१९॥

पदच्छेदः

योगरतः वा भोगरतः वा सङ्गरतः वा सङ्गवीहीनः यस्य ब्रह्मणि रमते चित्तम् नन्दति नन्दति नन्दति एव

अन्वयः

योगरतः वा भोगरतः वा सङ्गरतः वा सङ्गवीहीनः वा (भवतु) । यस्य चित्तं ब्रह्मणि रमते, (सः) नन्दति । (सः) (एव) नन्दति । (सः) नन्दति एव ।

आकाङ्क्षा

- (भवतु)
  - कीदृशः वा (भवतु) ? योगरतः वा
  - पुनः कीदृशः वा (भवतु) ? भोगरतः वा
  - पुनः कीदृशः वा (भवतु) ? सङ्गरतः वा
  - पुनः कीदृशः वा (भवतु) ? सङ्गवीहीनः वा
- (सः) नन्दति
  - कः नन्दति ? यस्य चित्तं रमते
    - कस्मिन् विषये रमते ? ब्रह्मणि
- (सः) (एव) नन्दति ।
- (सः) नन्दति एव ।

श्लोकः

भगवद्गीता किञ्चिदधीता गङ्गाजललवकणिका पीता ।

सकृदपि येन मुरारिसमर्चाक्रियते तस्य यमेन न चर्चा ॥

पदच्छेदः

भगवद्गीता, किञ्चित्, अधीता, गङ्गाजललवकणिका, पीता,

सकृत्, अपि, येन, मुरारिसमर्चा, क्रियते, तस्य, यमेन, न, चर्चा

अन्वयः

(येन) भगवद्गीता किञ्चित् अधीता, (येन)

गङ्गाजललवकणिका पीता, येन सकृत् अपि मुरारिसमर्चा

(क्रियते), तस्य चर्चा यमेन न क्रियते ।

आकाङ्क्षा

- न क्रियते
  - केन न क्रियते ? यमेन
  - का न क्रियते ? चर्चा
    - कस्य चर्चा ? तस्य
    - कीदृशस्य तस्य ? (येन) अधीता
      - का अधीता ? भगवद्गीता
      - कियती अधीता ? किञ्चित् (अपि)
    - पुनः कीदृशस्य तस्य ? (येन) पीता
      - का पीता ? गङ्गाजललवकणिका
    - पुनः कीदृशस्य तस्य ? (येन क्रियते)
      - का क्रियते ? मुरारिसमर्चा
      - कतिवारं क्रियते ? सकृत् अपि

श्लोकः

पुनरपि जननं पुनरपि मरणं पुनरपि जननीजठरे शयनम् ।
इह संसारे बहु दुस्तारे कृपयाऽपारे पाहि मुरारे ॥२१॥

पदच्छेदः

पुनः, अपि, जननम्, पुनः, अपि, मरणम्, पुनः, अपि, जननीजठरे, शयनम्, इह, संसारे, बहु, दुस्तारे, कृपया, अपारे, पाहि, मुरारे

अन्वयः

(हे) मुरारे ! पुनः अपि जननम् । पुनः अपि मरणम् । पुनः अपि जननीजठरे शयनम् । बहु दुस्तारे, अपारे, इह संसारे (त्वं) कृपया (मां) पाहि ।

आकाङ्क्षा

- (हे) मुरारे !
- पुनः अपि जननम् ।
- पुनः अपि मरणम् ।
- पुनः अपि शयनम्
  - कुत्र शयनम् ? जननीजठरे
- (त्वं मां) पाहि
  - कथं पाहि ? कृपया
  - कुत्र पाहि ? इह संसारे
    - कीदृशे संसारे ? दुस्तारे
      - कियति दुस्तारे ? बहु
    - पुनः कीदृशे संसारे ? अपारे

श्लोकः

रथ्याचर्पटविरचितकन्थः पुण्यापुण्यविवर्जितपन्थः ।

योगी योगनियोजितचित्तो रमते बालोन्मत्तवदेव ॥२२॥

पदच्छेदः

रथ्याचर्पटविरचितकन्थः, पुण्यापुण्यविवर्जितपन्थः, योगी, योगनियोजितचित्तः, रमते, बालोन्मत्तवत्, एव

अन्वयः

रथ्याचर्पटविरचितकन्थः पुण्यापुण्यविवर्जितपन्थः

योगनियोजितचित्तः योगी एव बालोन्मत्तवत् रमते ।

आकाङ्क्षा

- रमते
  - कथं रमते ? बालोन्मत्तवत्
  - कः रमते ? योगी एव
    - कीदृशः योगी ? रथ्याचर्पटविरचितकन्थः
    - पुनः कीदृशः योगी ? पुण्यापुण्यविवर्जितपन्थः
    - पुनः कीदृशः योगी ? योगनियोजितचित्तः

भज गोविन्दम् - मोहमुद्गरः - 23

श्लोकः

कस्त्वं कोऽहं कुत आयातः का मे जननी को मे तातः ।

इति परिभावय सर्वमसारं विश्वं त्यक्त्वा स्वप्नविचारम् ॥

पदच्छेदः

कः, त्वम्, कः, अहम्, कुतः, आयातः, का, मे, जननी, कः, मे, तातः,

इति, परिभावय, सर्वम्, असारम्, विश्वम्, त्यक्त्वा, स्वप्नविचारम्

अन्वयः

विश्वं त्यक्त्वा, "त्वं कः ? अहं कः ? कुतः आयातः ? का मे जननी ? कः मे तातः ? सर्वं विश्वम् असारं, स्वप्नविचारम्" इति परिभावय ।

आकाङ्क्षा

- (त्वं) परिभावय
  - किं इति परिभावय ? ... (इति)
    - कः त्वम् (असि) ?
    - कः अहम् (अस्मि) ?
    - कुतः आयातः (अस्मि) ?
    - का जननी (अस्ति) ?
      - कस्य जननी ? मे
    - कः तातः (अस्ति) ?
      - कस्य तातः ? मे
  - पुनः किं इति परिभावय ? असारम् अस्ति इति
    - किम् असारम् अस्ति इति ? सर्वं (विश्वम्)
  - किं कृत्वा परिभावय ? त्यक्त्वा
    - किं त्यक्त्वा ? विश्वम्
      - कीदृशं विश्वम् ? स्वप्नविचारम्

श्लोकः

त्वयि मयि चान्यत्रैको विष्णुर्व्यर्थं कुप्यसि मय्यसहिष्णुः ।
भव समचित्तस्सर्वत्र त्वं वाञ्छस्यचिराद्यदि विष्णुत्वम् ॥

पदच्छेदः

त्वयि, मयि, च, अन्यत्र, एकः, विष्णुः, व्यर्थम्, कुप्यसि, मयि, असहिष्णुः, भव, समचित्तः, सर्वत्र, त्वम्, वाञ्छसि, अचिरात्, यदि, विष्णुत्वम्

अन्वयः

त्वयि मयि अन्यत्र च विष्णुः एकः । मयि असहिष्णुः (सन्) त्वं व्यर्थं कुप्यसि । यदि त्वं विष्णुत्वम् अचिरात् वाञ्छसि (तर्हि) सर्वत्र समचित्तः भव ।

आकाङ्क्षा

- एकः (अस्ति)
  - कः एकः अस्ति ? विष्णुः
  - कस्मिन् एकः (अस्ति) ? त्वयि
  - पुनः कस्मिन् एकः (अस्ति) ? मयि च
  - पुनः कस्मिन् एकः (अस्ति) ? अन्यत्र च
- (त्वं) कुप्यसि
  - किमर्थं कुप्यसि ? व्यर्थम्
  - कथंभूतः सन् कुप्यसि ? असहिष्णुः (सन्)
  - कस्मिन् विषये कुप्यसि ? मयि
- त्वं भव
  - कीदृशः भव ? समचित्तः
    - कुत्र समचित्तः ? सर्वत्र
  - किं चेत् भव ? यदि त्वं वाञ्छसि (तर्हि)
    - कथं वाञ्छसि चेत् ? अचिरात्
    - किं वाञ्छसि चेत् ? विष्णुत्वम्

Audio Courtesy: Smt. Harini Agaram; For updated info and elaborate grammatical details - https://nivedita2015.wordpress.com/bhaja-govindam-moha-mudgara/

श्लोकः

शत्रौ मित्रे पुत्रे बन्धौ मा कुरु यत्नं विग्रहसन्धौ ।

सर्वस्मिन्नपि पश्यात्मानं सर्वत्रोत्सृज भेदाज्ञानम् ॥२५॥

पदच्छेदः

शत्रौ, मित्रे, पुत्रे, बन्धौ, मा, कुरु, यत्नम्, विग्रहसन्धौ, सर्वस्मिन्, अपि, पश्य, आत्मानम्, सर्वत्र, उत्सृज, भेदाज्ञानम्

अन्वयः

शत्रौ मित्रे पुत्रे बन्धौ विग्रहसन्धौ यत्नं मा कुरु । सर्वस्मिन् अपि आत्मानं पश्य । सर्वत्र भेदाज्ञानम् उत्सृज ।

आकाङ्क्षा

- (त्वं) मा कुरु
  - किं मा कुरु ? यत्नम्
    - कस्मिन् विषये यत्नम् ? विग्रहसन्धौ
      - कस्मिन् विषये विग्रहसन्धौ ? शत्रौ मित्रे पुत्रे बन्धौ (वा)
- (त्वं) पश्य
  - कं पश्य ? आत्मानम्
  - कुत्र पश्य ? सर्वस्मिन् अपि
- (त्वम्) उत्सृज
  - किम् उत्सृज ? भेदाज्ञानम्
  - कुत्र / कस्मिन् विषये उत्सृज ? सर्वत्र

श्लोकः

कामं क्रोधं लोभं मोहं त्यक्त्वाऽत्मानं पश्यति सोऽहम् ।

आत्मज्ञानविहीना मूढास्ते पच्यन्ते नरकनिगूढाः ॥२६॥

पदच्छेदः

कामम्, क्रोधम्, लोभम्, मोहम्, त्यक्त्वा, आत्मानम्, पश्यति, सः, अहम्, आत्मज्ञानविहीनाः, मूढाः, ते, पच्यन्ते, नरकनिगूढाः

अन्वयः

(आत्मज्ञः) कामं क्रोधं लोभं मोहं त्यक्त्वा, "सः अहम्" (इति) आत्मानं पश्यति । आत्मज्ञानविहीनाः मूढाः । ते नरकनिगूढाः (यमादिभिः) पच्यन्ते ।

आकाङ्क्षा

- पश्यति
  - कः पश्यति ? (आत्मज्ञः)
  - कं पश्यति ? आत्मानम्
  - किमिति पश्यति ? अहम् (इति)
    - कः अहम् ? सः
  - किं कृत्वा पश्यति ? त्यक्त्वा
    - कानि त्यक्त्वा ? कामं क्रोधं लोभं मोहं च
- मूढाः (भवन्ति)
  - के मूढाः ? आत्मज्ञानविहीनाः
- पच्यन्ते
  - कैः पच्यन्ते ? (यमादिभिः)
  - के पच्यन्ते ? ते नरकनिगूढाः

श्लोकः

गेयं गीतानामसहस्रं ध्येयं श्रीपतिरूपमजस्रम् ।

नेयं सज्जनसङ्गे चित्तं देयं दीनजनाय च वित्तम् ॥२७॥

पदच्छेदः

गेयम्, गीतानामसहस्रम्, ध्येयम्, श्रीपतिरूपम्, अजस्रम्, नेयम्, सज्जनसङ्गे, चित्तम्, देयम्, दीनजनाय, च, वित्तम्

अन्वयः

(त्वया) गीतानामसहस्रं गेयं, श्रीपतिरूपम् अजस्रं ध्येयं, सज्जनसङ्गे चित्तं नेयं, दीनजनाय वित्तं देयं च (अस्ति)।

आकाङ्क्षा

- (त्वया) गेयम् (अस्ति)
  - किं गेयम् (अस्ति) ? गीतानामसहस्रम्
- (त्वया) ध्येयम् (अस्ति)
  - किं ध्येयम् (अस्ति) ? श्रीपतिरूपम्
    - कियत् कालं ध्येयम् ? अजस्रम्
- (त्वया) नेयम् (अस्ति)
  - किं नेयम् (अस्ति) ? चित्तम्
  - कस्मिन् विषये नेयम् ? सज्जनसङ्गे
- (त्वया) देयम् (अस्ति)
  - किं देयम् (अस्ति) ? वित्तम्
  - कस्मै देयम् (अस्ति) ? दीनजनाय

भज गोविन्दम् - मोहमुद्गरः - 28

श्लोकः

सुखतः क्रियते रामाभोगः पश्चाद्धन्त शरीरे रोगः ।

यद्यपि लोके मरणं शरणं तदपि न मुञ्चति पापाचरणम् ॥

पदच्छेदः

सुखतः, क्रियते, रामाभोगः, पश्चात्, हन्त, शरीरे, रोगः, यद्यपि, लोके, मरणम्, शरणम्, तत्, अपि, न, मुञ्चति, पापाचरणम्

अन्वयः

हन्त ! सुखतः रामाभोगः क्रियते । पश्चात् शरीरे रोगः (भवति) । यद्यपि लोके मरणं शरणं, तत् अपि (मूढः) पापाचरणं न मुञ्चति ।

आकाङ्क्षा

- हन्त !
- क्रियते
    - केन क्रियते ? (केनचित्)
    - कथं क्रियते ? सुखतः
    - कः क्रियते ? रामाभोगः
- रोगः (भवति)
    - कदा रोगः (भवति) ? पश्चात्
    - कुत्र रोगः (भवति) ? शरीरे
        - कस्य शरीरे ? (तस्य)
- न मुञ्चति
    - कः न मुञ्चति ? (सः)
    - किं न मुञ्चति ? पापाचरणम्
    - कस्मिन् स्तिथौ अपि न मुञ्चति ? यद्यपि शरणम् (अस्ति) तत् अपि
        - किं शरणम् अस्ति ? मरणम्
        - कुत्र शरणम् अस्ति ? लोके

Audio Courtesy: Smt. Harini Agaram; For updated info and elaborate grammatical details - https://nivedita2015.wordpress.com/bhaja-govindam-moha-mudgara/

श्लोकः

अर्थमनर्थं भावय नित्यं नास्ति ततः सुखलेशः सत्यम् ।

पुत्रादपि धनभाजां भीतिः सर्वत्रैषा विहिता रीतिः ॥२९॥

पदच्छेदः

अर्थम्, अनर्थम्, भावय, नित्यम्, न, अस्ति, ततः, सुखलेशः, सत्यम्, पुत्रात्, अपि, धनभाजाम्, भीतिः, सर्वत्र, एषा, विहिता, रीतिः

अन्वयः

अर्थम् अनर्थं नित्यं भावय । ततः सुखलेशः (अपि) सत्यं न अस्ति । पुत्रात् अपि धनभाजां भीतिः (भवति) । सर्वत्र एषा विहिता रीतिः (भवति) ।

आकाङ्क्षा

- भावय
  - कदा भावय ? नित्यम्
  - किमिति भावय ? अनर्थम् (इति)
    - किम् अनर्थम् ? अर्थम्
- न अस्ति
  - कथं न अस्ति ? सत्यम्
  - कः न अस्ति ? सुखलेशः (अपि)
  - कस्मात् कारणात् सुखलेशः ? ततः
- भीतिः (भवति)
  - केषां भीतिः भवति ? धनभाजाम्
  - कस्मात् अपि भीतिः भवति ? पुत्रात् अपि
- (भवति)
  - का भवति ? एषा रीतिः
    - कीदृशी रीतिः ? विहिता
  - कुत्र भवति ? सर्वत्र

भज गोविन्दम् - मोहमुद्गरः - 30

श्लोकः

प्राणायामं प्रत्याहारं नित्यानित्यविवेकविचारम् ।

जाप्यसमेतसमाधिविधानं कुर्ववधानं महदवधानम् ॥३०॥

पदच्छेदः

प्राणायामम्, प्रत्याहारम्, नित्यानित्यविवेकविचारम्, जाप्यसमेतसमाधिविधानम्, कुरु, अवधानम्, महत्, अवधानम्

अन्वयः

प्राणायामं प्रत्याहारं नित्यानित्यविवेकविचारं जाप्यसमेतसमाधिविधानम् अवधानं कुरु । महत् अवधानं कुरु ।

आकाङ्क्षा

- (त्वं) कुरु
  - कथं कुरु ? अवधानम्
  - किं कुरु ? प्राणायामम्
  - पुनः किं कुरु ? प्रत्याहारम्
  - पुनः किं कुरु ? नित्यानित्यविवेकविचारम्
  - पुनः किं कुरु ? जाप्यसमेतसमाधिविधानं च
- (त्वं कुरु)
  - कथं कुरु ? अवधानम्
    - कीदृशम् अवधानम् ? महत्

श्लोकः

गुरुचरणाम्बुजनिर्भरभक्तः सम्सारादचिराद्भव मुक्तः ।

सेन्द्रियमानसनियमादेवं द्रक्ष्यसि निजहृदयस्थं देवम् ॥३१॥

पदच्छेदः

गुरुचरणाम्बुजनिर्भरभक्तः, संसारात्, अचिरात्, भव, मुक्तः,

सेन्द्रियमानसनियमात्, एवम्, द्रक्ष्यसि, निजहृदयस्थम्, देवम्

अन्वयः

गुरुचरणाम्बुजनिर्भरभक्तः (त्वं) अचिरात्

सेन्द्रियमानसनियमात् संसारात् मुक्तः भव । एवं (त्वं)

निजहृदयस्थं देवं द्रक्ष्यसि ।

आकाङ्क्षा

- (त्वं) भव
  - कीदृशः त्वम् ? गुरुचरणाम्बुजनिर्भरभक्तः
  - कीदृशः भव ? मुक्तः
    - कस्मात् मुक्तः ? संसारात्
    - कस्मात् कारणात् मुक्तः ? सेन्द्रियमानसनियमात्
  - कदा भव ? अचिरात्
- (त्वं) द्रक्ष्यसि
  - कथं द्रक्ष्यसि ? एवम्
  - कं द्रक्ष्यसि ? देवम्
    - कीदृशं देवम् ? निजहृदयस्थम्

भज गोविन्दम् - मोहमुद्गरः

Bhaja Govindam – Mohamudgara

You can access and download the detailed notes available at **https://nivedita2015.wordpress.com/bhaja-govindam-moha-mudgara/**

It includes the shloka, anvaya, meaning in Sanskrit and English, grammatical characteristics of the individual words, Kaaraka and non-kaaraka relationships, Sandhi, Samaasa, Chandas, etc. which will be useful for Sanskrit students. The study material compiled and posted by me (**Nivedita**) in the year 2015 at (**Vidyaadaanam**) nivedita2015.wordpress.com is now being revised.

Thanks to my friend, **Smt. Harini Agaram** for the rendition.
Watch out for the online classes in Sanskrit to be conducted by **Smt. Vidhya Ramesh** on Bhaja Govindam.